

فیلسوف ملحدی که مؤمن شد

آنتونی گاررارد نیوتن فلو، فیلسوف بریتانیایی مکتب فلسفه تحلیلی بود...

آنتونی گاررارد نیوتن فلو، فیلسوف بریتانیایی مکتب فلسفه تحلیلی بود. فلو در سال ۱۹۵۰ با نگارش مقاله «&#171؛ الهیات و اثبات‌پذیری»؛ مبحث اثبات‌پذیری عبارات دینی و به‌ویژه عبارت «&#171؛ خدا وجود دارد»؛ را از نو باز کرد. از آن زمان به‌مدت بیش از نیم قرن وی در جایگاه استادی فلسفه در دانشگاه‌های آکسفورد، آبردین، کیل و ریدینگ و به‌عنوان سخنران در بسیاری از دانشگاه‌های آمریکایی و کانادایی، در مباحث علمی، کتاب‌ها، سخنرانی‌ها و مقالات خود از بی‌خدایی دفاع می‌کرد. از مهم‌ترین آثار وی در این دوره می‌توان به رویکرد جدید به تحقیقات روانی و فلسفه اعتقادی هیوم اشاره کرد. اما پروفیسور فلو در سال ۲۰۰۴ رسماً تغییر عقیده‌اش در زمینه فلسفه دین را اعلام کرد و پذیرفت که جهان، آفریده شده است. هنوز مدتی نگذشته بود که فلو کتاب «&#171؛ خداوند وجود دارد؛ چگونه رسواترین بی‌خدای جهان فکرش را تغییر داد»؛ را تالیف کرد. کتاب مذکور واکنش‌های بسیاری را برانگیخت.

آنتونی فلو سرانجام در تاریخ ۸ آوریل ۲۰۱۰ درگذشت. گزارش ذیل نگاهی اجمالی دارد به سخنرانی‌هایی که در ادامه سلسله نشست‌های «&#171؛ درس‌گفتارهایی در فلسفه دین»؛ در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی با موضوع بررسی آرا و نظرات آنتونی فلو ایراد شد. در این نشست دکتر حمیدرضا آیت‌اللهی، دکتر قاسم پورحسن، دکتر محسن جوادی، دکتر سید حسن حسینی و دکتر محمد سعیدی مهر حضور داشتند.

دکتر سید حسن حسینی به‌عنوان ناقد و رئیس جلسه در آغاز این نشست کوشید در مقدمه‌ای کوتاه آنتونی فلو را معرفی کند. وی با اشاره به زندگینامه این فیلسوف معاصر بریتانیایی گفت: فلو در یک خانواده کاملاً مذهبی و مسیحی از پدر کشیش و مادری مذهبی متولد شد و آموزش‌های اولیه‌اش را در مدارس ویژه گذراند.

خودش می‌گوید که از ۱۵ سالگی به‌دلیل مواجهه با شر در جهان با وقوع جنگ جهانی اعتقاد پیدا کردم که خدا وجود ندارد و از آن به بعد تا سال ۲۰۰۴ این مسئله را دنبال کرد. وی در طول این سال‌ها سعی می‌کند با روش‌های فلسفی مسئله عدم‌وجود خدا را اثبات کند.

دکتر حسینی با اشاره به آخرین کتاب فلو با عنوان «&#171؛ خدا هست»؛ و اعلام خداباوری او در سال ۲۰۰۴ گفت: فلو بر استدلالی بودن خداباوری خود تأکید می‌کند و آن را امری فراطبیعی، معجزه، تجربه و... نمی‌داند. فلو به‌دلیل ارتباط گسترده‌ای که با ادیان مختلف از جمله اسلام داشت، خداباوری خود را امری طبیعی می‌خواند و می‌گوید خداباوری من کاملاً استدلالی است. استاد فلسفه علم دانشگاه شریف با بیان اینکه فلو برهان نظم و یافته‌های جدید علمی را از جمله دلایل خداباوری خود می‌خواند، افزود: فلو به کشفیات جدید DNA، مسئله بینگ‌بنگ در کشفیات جدید فیزیکی و... در خداباوری خود تأکید می‌کند. وی افزود: فلو برهان نظم را قابل‌قبول می‌داند و می‌گوید: برای من دو چیز بسیار مهم است؛ یکی ریشه‌های قوانین طبیعت (برهان نظم) و دیگری چگونه حیات ذی‌شعور شد در حالی که می‌توانست غیر از آن باشد؛ پس نظم‌دهنده‌ای وجود دارد.

دکتر حسینی با تأکید بر اینکه فلو در دوره خداباوری خود تنها از برخی نگرش‌های اثنیستی خود دست می‌کشد افزود: فلو در مورد ادله الهیات طبیعی استدلال‌های استقرایی سوئین‌برن را می‌پذیرد. دکتر حسینی در پایان، ایرادهای واردشده به فلو را پس از اعلام خداباوری‌اش بیشتر تحقیر او خواند و گفت: اینکه برخی می‌گویند این صحبت‌های فلو به‌دلیل پیری و اعتراف در بستر مرگ و... است، بی‌انصافی است؛ چون حرف‌هایی که فلو می‌زند مبتنی بر یک‌سری از استدلال‌های جایگزین همان اثنیسم است و هر دو دوره زندگی آنتونی فلو مهم است.

بازآفرینی نسخه بدن

پس از سخنرانی دکتر حسینی، دکتر قاسم پورحسن با موضوع «&#171؛ نقدی بر دیدگاه فلو بر جاودانگی نفس»؛ سخنانش را آغاز کرد. وی گفت: موضوع صحبت من بررسی رساله یا کتاب «&#171؛ علیه بقا»؛ نوشته آنتونی فلو است که شاید ترجمه صحیح‌تر آن «&#171؛ علیه جاودانگی»؛ باشد. وی سپس با اشاره به اینکه آنتونی فلو در رساله خود ضمن پیروی از راسل و معقول‌شمردن استدلال‌های او در رد جاودانگی روح سخنانش را پی‌گرفت و گفت: آنتونی فلو معتقد است که در اندیشه فلسفی غرب ۳ شیوه اساسی در نظریه بقای نفس وجود دارد. وی با نقد ۲ شیوه افلاطونی- دکارتی در باب روح و بدن و شیوه بازآفرینی بدن براساس کتاب مقدس می‌کوشد تا به تبیین و تدوین شیوه سوم یعنی شیوه بدن اثیری بپردازد.

استاد گروه فلسفه دانشگاه علامه طباطبایی افزود: آنتونی فلو پیش از نقد دو شیوه و تبیین شیوه سوم مورد نظر خود ۳ نکته را نیز متذکر شده است؛ نخست اینکه مهم‌ترین نکته که مانع در پذیرش بقای نفس است این است که همه انسان‌ها پس از مرگ به خاک

سپرده می‌شوند یا سوزانده شده یا به شیوه دیگری دفن و معدوم می‌شوند. مرگ و دفن یعنی از بین رفتن و نابود شدن لذا تمامی انسان‌ها فناپذیر بوده و چیزی میان مرگ و زندگی که بقا و جاودانگی باشد وجود نخواهد داشت. دومین نکته این است که به اعتقاد فلو ما کمتر به تمایز بقا و فناپذیری آگاهی می‌یابیم در حالی که بقا مقدمه فناپذیری است. این خلط سبب شده است که براهین بیشتر بر بقای ما از طریق خاطرات استوار شود. در حالی که این امر حداکثر امکان بقای پس از مرگ را ثابت می‌کند و نه فناپذیری را. پورحسین سومین نکته را اینگونه بیان کرد: فلو در پاسخ به عقیده مرسوم در سنت مسیحی چنین بیان می‌کند که مسیحیان معتقدند که زنده خواهند شد بنابراین آنان منتظر زندگی پس از مرگ هستند.

وی این پرسش را طرح می‌کند که آیا مرگ همه انسان‌ها واقعیتی انکارناپذیر است؟ و اینکه این ادعا که برخی یا همه ما باقی خواهیم ماند یا زنده خواهیم شد چگونه است؟ یا زنده شدن واقعی است یا مراد، استعاره بیدار شدن است؟ آنتونی فلو در نهایت با طرح این سه مانع بنیادین در پذیرش مسئله رستاخیز یا بقا می‌کوشد تا با نقد 2 شیوه نخست براهینی برای اثبات بدن آسمانی یا اثیری ارائه کند.

پورحسین به بیان نقدهایی در دیدگاه آنتونی فلو پرداخت و گفت: دیدگاه فلو درباره بدن آسمانی نظریه جدیدی نیست و در الهیات مسیحی و اسلامی این اعتقاد وجود دارد. همچنین تمام نقدهای فلو بر رویکرد تجربی استوار است در حالی که وی مسئله معناداری را براساس امر تجربی مفروض گرفته است. همچنین باید پرسید که فلو براساس کدام شواهد تجربی اعلام می‌کند که بدن آسمانی یا اثیری ابعاد دارد. مهم‌ترین اشکال فلو در بازآفرینی نسخه بدن است.

معجزه، امری ذهنی نیست

دکتر محمد سعیدی‌مهر، دانشیار دانشگاه تربیت مدرس، سخنران دیگر نشست بررسی آرا و نظرات آنتونی فلو بود که در آغاز سخنان خود با تأکید بر اینکه بحث وی معطوف به دوره اول آنتونی فلو است گفت: اعجاز یکی از مفاهیم مهم الهیاتی است که جایگاه ویژه‌ای در سنت‌های دینی مختلف از جمله اسلام و مسیحیت دارد. هرچند معجزه هم در حوزه تعریف هم در خصوص گستره آن و هم در باب مدلول آن بین این دو سنت واجد تفاوت‌هایی است.

در دهه‌های اخیر معجزه همچون بسیاری از مقوله‌های الهیاتی دیگر موضع تاملات فلسفی فیلسوفان دین واقع شده و محل نزاع میان موافقان و مخالفان بوده است. آنتونی فلو یکی از کسانی است که در چند دهه اخیر چالش‌های الهیاتی قابل توجهی را فراروی متألهان قرار داده است. وی با اشاره به آثار آنتونی فلو همانند خدا و فلسفه، فلسفه هیوم در باب باور و مدخل معجزه در دایره‌المعارف پل ادواردز تصریح کرد: به نظر می‌رسد در بحث معجزه 5 مسئله را باید مدنظر قرار داد که عبارتند از: تعریف معجزه، امکان وقوع آن، امکان تشخیص آن، باور به وقوع معجزات و دلالت‌های دینی خاص معجزه.

عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس سپس به تعریف معجزه در سنت ایرانی- اسلامی پرداخت و گفت: معجزه در سنت ما فعلی است که به دست پیامبر صورت می‌گیرد و همراه با ادعای نبوت است؛ همچنین واجد ویژگی تحدی و مطابقت با مدعاست. وی با بیان اینکه فیلسوفان دین معاصر معجزه را اینگونه در نظر نمی‌گیرند سخنانش را پی گرفت و گفت: سوئین‌برن معجزه را حادثه‌ای خارق‌العاده که از سوی خداوند ایجاد شده و دارای مدلول دینی است تعریف می‌کند. اما هیوم خارق‌العاده بودن را به تخطی از یک قانون طبیعی تعبیر می‌کند که بر اثر اراده و خواست خداوند یا یک عامل نامانوس ایجاد می‌شود.

آنتونی فلو بحثی در همان مقاله معجزه دارد که در آن می‌گوید معجزه در عرف به‌نحوی تعریف می‌شود که بسیار بار سوپرناتو دارد؛ یعنی معجزه چیزی است که ما و دیگران را به تعجب وامی‌دارد. فلو می‌گوید ما اگر بخواهیم معجزه را به‌عنوان یک امر دینی در نظر بگیریم باید بار سوپرناتو آن را کم کنیم. عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس در پایان تصریح کرد: نقد فلو را می‌توان به نقض قانون طبیعت و نیز شیوه تشخیص آن ربط داد. قانون یعنی یک امر کلی. مدعیان معجزه می‌گویند فعل اعجازی، استثنایی است در قانون طبیعی اما به زعم فلو در چنین مواردی یا قانون، قانون نیست یا استثنا، استثنا نیست.

باغبان باغ جهان

دکتر حمیدرضا آیت‌اللهی آخرین سخنران نشست بررسی آرا و نظرات آنتونی فلو بود که با موضوع نگرش فلسفی- اسلامی به مسئله معناداری زبان دین سخنرانی کرد. رئیس پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی سخنانش را با اشاره به اینکه آنتونی فلو به‌عنوان اندیشمندی که دارای نقطه نظرهای دقیقی است آغاز کرد و گفت: وی استلزامات مباحث را به‌خوبی نشان می‌دهد. یکی از موضوعاتی که فلو به آن شناخته می‌شود مسئله معناداری زبان دین است.

فلو سعی می‌کند نشان دهد که چگونه ادعاهای منتقدان به خدا محل تردید است. آنتونی فلو صفت عدالت و عشق خداوند را مثال می‌زند. وی مثال بچه‌ای که سرطان حنجره داشته را مطرح می‌کند که از بین می‌رود و می‌گوید چگونه خدا نسبت به این بچه مهربان است؟ استاد فلسفه دانشگاه علامه طباطبایی در ادامه به ایمان‌گرایی به‌عنوان یکی از راه‌حلهایی که معمولاً در جامعه مسیحی در مقابل این مسئله مطرح می‌شود اشاره کرد و گفت: در چنین مواقعی به‌عنوان مثال ضرورت ندارد که ما همیشه آشکارسازی کنیم که آیا خدایی هست که به ما روزی دهد بلکه ما کارهایی در زندگی انجام می‌دهیم که نمی‌توانیم هیچ‌گونه آشکارسازی‌ای درباره آنها داشته باشیم.

در واقع اغلب این افراد دچار مشکل سوپرناتوئیسم می‌شوند؛ یعنی احساس قلبی‌ای وجود دارد که نمی‌توان درباره آن در واقعیت‌های بیرونی سخنی گفت؛ در حالی که فلو معتقد است که این آشکارسازی باید صورت بگیرد. آیت‌اللهی سپس به نظریات فلو در اواخر عمرش مبنی بر اینکه خدایی وجود دارد پرداخت و گفت: آنتونی فلو در اواخر عمر خود می‌گوید جهانی با این عظمت باید خدایی

داشته باشد اما وي در واقع از روابط تجربی عالم است که به این نتیجه می‌رسد. بنابراین یکی از مسائلی که باید در اینجا مورد توجه قرار بگیرد نوع تلقی از خداست.

خدایی که فلو از آن سخن می‌گوید در نسبت با عالم همچون باغبان و باغ است. چنین توقعی از خدا به هیچ‌وجه قابل آشکارسازی نیست. این رابطه بیشتر شبیه رابطه ما با صور خیالی ما است. آنچه ذهن فلو و حتی به تعبیری ریچارد هیر، بازیل میچل و جان‌هیک را به این مسئله معطوف می‌کند مستلزم پیش‌فرضی تجربی است که قابل استناد به رابطه خدا و عالم نیست. وی افزود: آشکارسازی یک ابزار تجربی است اما قرار نیست فقط ملاک‌های تجربی مد نظر قرار بگیرند بلکه باید ملاک‌های عقلی هم در نظر گرفته شوند.

همشهری آنلاین - منوچهر دین‌پرست